

* RECENZE *

Бардина, Н. В.: Языковая гармонизация сознания. Астропринт, Одесса 1997, 271 с.

Jednou z hodnotných vedeckých publikácií, ktoré sa v posledných dvoch rokoch objavili v svetovej filozoficko-lingvistickej komunikatívnej obci, je nesporne aj vyššie uvedená monografia.

Je to kniha, v ktorej jej autorka rozpracúva nový model prirodzeného jazyka ako mnohoaspektového systému usporiadania difúzneho vedomia a dosiahnutia harmónie osobnosti so svetom či Vesmírom. Dá sa povedať aj tak, že jazyk je v nej po prvýkrát dôsledne prezentovaný ako sila či energia spájajúca človeka so skutočnosťou.

Pridržiavajúc sa metodologickej pozície antropocentrizmu a spontaneity, autorka konštruje svoj model nielen na originálnych hypotézach, ale aj na neštandardnej interpretácii magnetofónových zápisov živej ruskej, slovenskej, ukrajinskej a bulharskej reči a na ňou urobených výsledkoch početných a rozmanitých experimentov nasmerovaných na odhaľovanie univerzálnych zákonitostí lingvomentálnosti, ale aj na vekových, pohlavne diferencovaných, nacionálne-kultúrnych, sociálnych a osobnostných akcentuáciách logovedomia.

Zovšeobecne a stručne by bolo možné ohodnotiť zámer vzniku a využitie recenzovanej nami knihy tak, že je predurčená predovšetkým špecialistom v oblasti filozofie, jazyka, lingvistiky, ale aj učiteľom cudzích jazykov, doktorandom a študentom vysokých škôl s uvedenými odbornými špecializáciami. Avšak spojenie vedeckej hodnovernosti textu knihy s filozofickou hĺbkou, intelektuálnou emocionalitou a osobnostnou zafarbenosťou textuálneho i kontextuálneho výkladu môže zaujať aj širší okruh tých čitateľov, ktorí sa zaujímajú o význam a funkcie jazyka v ľudskom bytí.

Kompozičná štruktúra knihy pozostáva zo zoznamu práce (s. 3), z úvodu (s. 5-11), dvoch častí (s. 12-76 a 77-249), záveru (s. 250-253), prílohy (s. 254-255) a zoznamu literatúry (s. 257-271).

Prvú časť knihy venuje autorka konštruovaniu konfiguratívno-energeálneho modelu jazyka. Popri metodologických východiskách a z nich vyplývajúcich predpokladov a subjektívnych faktorov a popri autoritách vo vede konštruje autorka gnozeologické koordináty a formuluje také postuláty, ako postulát o antropocentrizme, o cyklickej polysystémovosti ideálneho a o Logose. Potom sa dotýka princípov modelovania, vrátane podstaty energieálnosti, deduktívneho funkcionalizmu a konfiguratívnosti.

V druhej časti svojej knihy rozoberá energieálne zložky jazyka a systémovosť jeho energieálnych síl. V rámci toho sleduje nomos jazykovej fixácie sveta, nomos a problém jazykových univerzálií, všel'udský a bázový nomos, ale aj systém lingvomentálnej inkluzívnosti, systém jazykových síl diakritizácie či jazykovej podstatnosti energie, ale aj vekovo-vzrastovej a androginovej variability, národno-kultúrnej a sociálnej projekcie bázového nomosu, subjektívny typos, harmonizujúci praxis a energieálnu horizontalitu či úvod do kimemológie, vrátane procesu uvedomovania si ľudskou osobnosťou svojho axiosystému.

Z uvedeného vychodí, že na rozdiel od troch doterajších v lingvistike existujúcich a najrozšírenejšie sa používajúcich modelov vzniku či generovania reči a s nimi spojených otázok nákladných komponentou hlbkovej sémantiky, a to stochastického modelu, modelu generovania podľa bezprostredných zložiek a transformačného modelu, autorka Bardinová vychádza z konfiguratívno-energieálneho modelu jazyka, menovite s jeho univerzálne danými zákonitostami a jedinečnými prejavmi pri premene ľudskej myšlienky na reč (text), resp. v zhmotňovaní mysle v slove aktivizáciou verbálnych štruktúr a konfigurácií vo verbálnom a komunikatívnom priestore. Osobitná konfigurácia sémantických predstáv a senzorných obrazov formuje sa leda na základe verbálnych sietí a zahŕňa rozličné vzájomne späté komponenty ako svojráznu „hru zmyslov“. Jednotlivé bloky zmyslov a jednotlivé prvky sieťovej konfigurácie sa v tomto procese „vysviacujú“ jazykovým vedomím, a to postupne, tak povediac podľa poradia, a potom začínajúť „žiť“ či fungovať v časovopriestorovom „rozbaľovaní sa“ vďaka rytmu v časovo-priestorovom prechode a intonácii.

Inak povedané, astratéma podľa autorky odzrkadľuje energieálnosť možností stereotypizácie difúzneho vedomia a kiméma je energieálnosť do časopriestorového prechodu uskutočňujúceho sa aj oporou na astrotémové fokusovanie. Stereotypné vyjadrovanie „výkladu“ myšlienky je teda diskretným zobrazením difúzie. Priestorový prechod vyžaduje leda prezentovať prožívaný obraz ako obraz rozvinutý v hierarchickom systéme vzťahov a v priestorovo-časových koordinatách. A to všetko je možné len v rovine druhotnej reality textu, ktorá sa prejavuje aj základnými paradigmatickými zoskupeniami lexiky v sémantických a tematických poliach, ktoré sa dajú určiť „procedurálnou hiarchizáciou“ vo vzťahu k jadrú či centru a periférii slovnej zásoby celonárodného, kodifikovaného spisovného i idiografického jazyka.

Ako je skoro všeobecne známe, sú vlastne tri základné typy významov, ktoré ležia v základe aj autorkou opisovaného modelu prirodzeného jazyka ako mnohoaspektového systému usporiadania difúzneho ľudského vedomia a dosiahnutia určitej „harmónie“ ľudskej osobnosti so svetom či vesmírom, ale ležia aj v základe každého jedného slova, celého textu (reči), celého ľudského „ja“ i duchovného Vesmíru. V lingvistike sa tieto typy významov charakterizujú ako

- a) nominatívne alebo denotatívne, orientované na odzrkadľovanie či nomináciu empiricky vnímaných, tzv. „viditeľných“ fenoménov materiálneho sveta,
- b) pojmotvorné alebo signifikatívne, odrážajúce realnosť ľudskej mysle a
- c) emocionálne-hodnotové alebo konotatívne, odzrkadľujúce realnosti sveta ako hodnotovú orientáciu a emocionálne reakcie.

Parametre tejto nominatívnej, signifikatívnej a konotatívnej „orientovanosti“ reči (textu) stávajú sa „viditeľnými“ aj v jednotlivých rovinách celkového jazykového systému a ich hierarchie. Preto sú rozlične „orientované“ aj slovné druhy, napríklad: substantiva – na nomináciu, adjektiva – na signifikáciu. Rozlične sú orientované aj rozličné triedy jednotlivých slovných druhov, napríklad: konkrétne substantiva sú nominatívne, abstraktné – signifikatívne. Rozlične sú orientované aj jednotlivé slovtvorné významy každého prirodzeného jazyka atď.

Čiže východiskové členenie sémantického kontinua, z ktorého sa vlastne začína premena sémantického „neznáma“ či chaosu na Kozmos, neusporiadaného na usporiadané, rozdelenie prv či pôvodne nerozčleneného na veci (aj mysle o veciach), mysle (aj mysle o myšliach) a pocity, – nie je v gnozeológii ničím iným, než rozdelením sa na empirické, pocitové, racionálne a emocionálne poznanie. Tento „filter“ (termín V. V. Nalimova, *Spontannost' soznaniia. Verjatnostnaja teorija smyslov i smyslovaia architektika ličnosti*. Moskva, Prometej, 1989, 288 s.) v procese „rozbaľovania“ sémantického kontinua na usporiadané jazykové štruktúry v priebehu získavania sémantického inobytia vo formálnom, v dvojstranných jazykových znakoch, nadelených aj obsahom, aj výrazom, uvádza sa do chodu v živote a práci ľudí permanentne, v súvislosti s čím aj členenie jazykových významov podľa parametrov „nominatívna/signifikatívna/konotatívna ich orientovanosť“ stáva sa postupne „viditeľným“ aj na jednotlivých rovinách celkového jazykového systému a ich hierarchického usporiadania. Proto je univerzálnosť a nadradenosť „jazyka slov“ v porovnaní s inými, v ľudskej spoločnosti existujúcimi komunikatívnymi semiotickými systémami, zrejme a evidentná. Napríklad v porovnaní s jazykom hudby alebo s „jazykom“ výtvarného umenia ľahko zistíme, že jazyk slov je orientovaný signifikatívne, jeho základom je myšlienka, ideálne, kým v základe výtvarného umenia ako semiotického systému je „viditeľný“ či „vecný“ svet a v základe „jazyka“ hudby je svet pocitov, pre vyjadrenie ktorého sú melódia a rytmus len prostriedkom ich „vyvolávania“, v žiadnom prípade však nie cieľom. „Vchodom“ do jazyka slov je teda vchod signifikatívny a tak základnou jednotkou analýzy jazyka a vedomia nielen napríklad v ideografickej lingvistiky, ale aj v „konfiguratívno-energeálnej“, z metodologického podložia ktorej autorka recenzovanej knihy vychádza, je sémantické pole. Pritom ale treba dodať, že verbálny priestor ako korelát jazykového vedomia je vlastne len obyčajnou metaforou pri charakteristike organizácie vnútorného formálne-sémantického priestoru jazyka, t.j. priestoru jazykového vedomia ako verbálnej siete, ktorá sa fyziologicky „ukotvuje“ v rečovom centri ľudského mozgu ako „uponový bod“ duše človeka a teoreticky sa vyzdvihuje ako lingvistický ekvivalent k tým predstavám, ktoré sú rozpracované nielen v ideografickej a „konfiguratívno-energeálnej“ lingvistiky, ale aj v psychológii, najmä v psychológii pamäti. Treba, pravda, dodať, že uvedená metafora pri všetkej svojej vydarenosti orientuje vlastne len na predstavu o jazykovom vedomí v podobe roviny, kým v skutočnosti je to aj naďalej záhadný a mnohomerný „objem“ biblicky vyjadreného „stromu poznania“.

Majúc teda na zreteli recenzovanú knihu a jazykové vedomie ako celok vo všetkej jeho bohatosti a zložitosti, domnievame sa záverom, že najlepšie a najpresnejšie by bolo treba chápať a hovoriť o mnohorozmerovom či „bezbrehom“ verbálnom priestore a verbálnej sieti ako o jednom z možných a najpresvedčivejších spôsobov organizácie

i realizácie tohto priestoru i ľudského poznávania, vrátane všetkých s tým spätých „vektorov“ komunikácie, čo ale v danej, inak múdrej publikácii postrádame.

Michal Mikluš

Jakobson, R.: Meine futuristischen Jahre. Hrsg. von Bengt Jangfeldt. Aus d. Russ. übers. v. Brigitte van Kann.¹ Berlin: Friedenaer Presse 1999, 156 s.²

Jakobsonovo celoživotné štúdium krásnej literatúry bolo zrejme vedeno nejen jeho vedeckým zájmom, ale v mnohom určované a ovplyvňované i osobnými kontakty s jednotlivými autory, zvlášť pak ruskými avantgardistami.³

Jeho poznámky z doby bouľlivého rozvoje umění počátku 20. storočia (léta 1915-1920) nesou název „Má futuristická léta“. Na konci 70. let je v Massachusetts a na Gotlandu zapsal a pripravil k vydání známý švédsky slavista Bengt Jangfeldt.⁴

„Nic jazykového mi není cizí“ (s. 7),- tak znělo Jakobsonovo krédo, kterým se celý život řídil. Z něj také logicky vyvstala ústřední otázka jeho literárních a lingvistických bádání: „Co dělá literaturu literaturou?“ (s. 8).

Jedním z nejzajímavějších úseků v Jakobsonově dlouhém životě bylo zrejme setkání s osobnostmi jako byl Majakovský, Malevič nebo Chlebnikov a stopy, které zanechalo ve vývoji tehdejšího mladého moskevského intelektuála. V té době nabyt také Jakobson přesvědčen o úzkých vazbách mezi lingvistikou, avantgardním malířstvím a básnictvím (s. 44). To, co dnes označujeme vznešeným či spíše nabubřelým termínem „interdisciplinary cooperation“ (s. 38), bylo pro Jakobsona od počátku rozhodující, určující a – samozřejmě. Jeho štúdium futuristické „zaumné“ poezie osvobozené od jakýchkoli jazykových zábran si vyžadovalo takovou vedeckou metodu, která by byla „vědou o sobě, odkrývající nezměrné perspektivy a přinášející nové pojmy – pojmy, o kterých se tenkrát soudilo, že nepatří do obvyklých kategorií zdravého rozumu“ (s. 13).

„Futuristická léta“ tvoří téměř nekonečný záznam bouľlivých diskusí nadšených přátel a kritiků o cestách avantgardního umění. Po roce 1917 do nich ovšem velmi rychle vstupují politické konflikty s bolševickou mocí. Proto také Jakobson na s. 89 říká: „Idyla to nebyla nikdy, byl to permanentní boj“.

¹ Recenzovaný text byl přeložen z ruského originálu „Budetljanin nauki“ (in: Jakobson-Budetljanin. Sbornik materialov. Sostavlenije, podgotovka teksta, predislovije i kommentariji: Bengt Jangfeldt (Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Russian Literature; 26). Stockholm 1992, s. 11-71.

² Naše recenze částečně vychází i z vývodů Christopa Bartmanna formulovaných v relaci „Büchermarkt“ v německém rozhlasu dne 7. 3. 2000.

³ V době jeho pražského pobytu se stýkal samozřejmě i s představiteli českého moderního umění Nezvalem, Seifertem, Vančurou a hlavně Teigem (s. 39, 78).

⁴ Ten ostatně přiměl v soukromém rozhovoru autora této recenze k její publikaci v České republice v periodiku Opera slavica.